

Ивана Коњик

Институт за српски језик САНУ; Београд
kinjoki@lazich.info

Представе о Грцима у Вуковом корпусу епских песама

У раду се, на корпусу српских народних епских песама из Вукових збирки, показује у којој мери је овај корпус утицао на обликовање представа о Грцима у поствуковској култури у Србији.

Кључне речи: представе о Грцима, конструкција етничког стереотипа, традиционална култура

1.0. При уочавању и разумевању стереотипа о Грцима, који данас постоје у Србији и другим срединама у којима је постојала/и данас постоји снажна вуковска традиција,¹ не може се сасвим заобићи ни народна, усмена, епска песма, у којој су, у складу са традиционалним схватањем света, сачуване ране представе о Грцима и грчком. Стога ће циљ овог рада бити управо покушај да се оне уоче и разумеју, што ће омогућити да се, у неким даљим истраживањима, изврши њихово поређење са актуелним виђењем и доживљавањем Грка у српској средини и, уопште, са етничким стереотипима о Грцима, који припадају дијахроно различитим периодима.²

2.0. Истраживање је рађено на корпусу српских епских народних песама, објављених у Вуковим збиркама (СНП* I-IV). Консултован је, контролно, и Вуков лирски корпус (СНП I), који је овога пута изостављен из анализе.³ Песме су ексцерпиране према предметним регистрима, регистрима

¹ У савременом тренутку, велики утицај на формирање етничких стереотипа у Србији имају медији, в. Пипер (2003, 2005).

² Представа о Грцима добијена на овом корпусу може да употпуни слику стереотипа о Грцима у српском језику; в. рад С. Ристић *Стереотипи о Грцима у српском језику*, на корпусу Рјечника ЈАЗУ, на дијахроном плану (рад у овом часопису).

* Све скраћенице су дате у оквиру литературе и извора, на крају овог текста.

³ У само две лирске песме помињу се јунаци-ликови грчког порекла. То су песме *Три Гркиње и три Грчета* (СНП I, 383) и *Услишена молитва* (СНП I, 513).

личних, стајаћих и географских имена, датим на крају сваке књиге, а консултован је и Крстићев индекс мотива (Крстић 1984). Ексерципирани су оне песме у којима се појављују јунаци чије се грчко порекло може реконструисати, било на основу историјских чињеница (Јерина, Кузун Јањо и, у одређеној мери, Грчић Манојло), било на основу етнонима у функцији властитог имена јунака (Грчић Манојло),⁴ било на основу топонима (Дојчин) уз који се јунак везује. Корпус српских епских народних песама, који је у овом раду посматран – пре свега – као језички корпус, има значај не само за лингвистичка истраживања, него и за друга истраживања антрополошког усмерења.

3.0. Помени о Грцима у Вуковом епском корпусу нису бројни – нема их у оној мери у којој су присутни, на пример, помени Турака, Млетака или Латина. Разлог томе треба тражити на више страна. Прво, представе о неком народу у усменом стваралаштву (и уопште) зависиле су од тога какво је било појединачно, лично искуство везано за тај народ (и његове представнике) и, још више, какво је било искуство колектива.⁵ Присуство Грка на овим просторима, у време које је релевантно за тренутак настајања, извођења и бележења епике, пре свега, било је – чини се – недовољно да би се створиле јасне, упечатљиве представе и оформила јединствена слика о Грцима као „добром“ или „лошем“ народу. Наиме, српски народ није долазио у директне ратне сукобе са грчким народом, нити је трпео „грчкога зулума“, као што је то био случај са Турцима. Отуда их Срби нису могли памтити „по великом злу“. Такође, нису се никада десила ни масовна досељавања Грка у српске крајеве (Ђорђевић-Јовановић 2004), која би угрозила територијални или етнички интегритет Срба. С друге стране, вековна оријентисаност ка Истоку, хришћанству и православљу и, неретко, зависност српских владара од Византије створили су својеврсне цивилизацијске, културно-просветне, трговачко-пословне, а – пре свега – духовне, црквено-религијске везе које су одржаване непрекидно. Грчки народ, отуда, никада није сматран за „опречан свет“ – ни по традицији, ни по култури, ни по вери, ни по обичајима. Штавише, у конфесионалном домену, посебно у опозицији према *римски*, речи *грчки*, *Грк* конотирале су код српског народа *православље*, *блискост по вери*, *исправност вере*.⁶ Однос аутохтоних говорника српског језика према

⁴ Са 'презименом' етнонимског порекла *Гркињић* појављује се у само једној песми лик Ђорђа (СНП IV, 34), за којег се може реконструисати грчко порекло, а на основу песме једино се може закључити да је избављен из ропства, те да сада служи своме «спаситељу»: *И поведе Гркињића Ђорђа, / Когано је на сабљу отео / Од Турака из ропства Турскога, / И држи га као свога сина, / Који Луку свлачи и облачи / И свиленим опасује пасом*, и да га у боју не красе храброст и јунаштво: *Турци сложено огањ оборише, / Под Штитарцем убише ђогата, / Под Ђорђијом убише дората; / Ево Ђорђе пјешице измаче* (СНП IV, 34).

⁵ Непостојање било каквог контакта између два народа може такође да доведе до формирања стереотипа који су, у том случају, блиски (или једнаки са) предрасудама.

⁶ На основу потврда које налазимо код Вука, као на пример: „У поменутијем овдје мјестима биће најмање око пет милиона душа народа, који говори једнијем језиком, али се по закону (религији) дијели на троје: може се од прилике узети да их око три милиона има

грчкој етничкој заједници и данас има позитиван предзнак: конотира нешто блиско, драго, „слично нама“, вероватно и зато што се асоцијативно повезује са православљем.⁷

3.1. Па ипак, без обзира на блискост са Грцима која је постојала/постоји захваљујући православљу, свако ко је странац/не-наш изједначаван је у традиционалној култури са категоријом *туђег*, за коју се везују *зло* и *демонско* (Елијаде 1998; СД 1999: инородец). Тако су и Грци за народног певача, тј. за традиционалну заједницу, вероватно – пре свега – странци, *туђи*, потенцијално опасна бића која могу да угрозе сигурност и опстанак заједнице, па тек онда православни и у одређеном домену, *наши*. Да то заиста може бити тако, сведоче песме о странкињи, деспотици Јерини (Ирини) Бранковић, рођеној Кантакузен, Гркињи, коју је народна песма опеваала као *проклету* и криву за породичну несрећу и политички слом деспотовине, иако за то нема историјске основе, јер је оно што се зна о Јерини управо супротно од онога што јој се у већини песама приписује (Пешикан-Љуштановић, у штампи).⁸ За народног певача је, очигледно, пресудно било то што је Јерина странкиња, туђинка, те је тако, зато што је странкиња, и зато што је моћна и угледна жена, и зато што је изашла из домена куће (градња Смедерева приписује се у народној песми Јерини),⁹ у народној песми постала *проклета* (СНП III, 1, 83 и др.).

закона Грчкога ...од остала два милиона може бити да ... су двије трећине закона Турскога ... а једна трећина Римскога“ (Вук, 31-32), и на основу дефиниције лексеме *грчки* у РЈАЗУ: „који припада хришћанској цркви православној, источној“, види се да је детерминатив *грчки*, када се говорило о вери, изједначаван са појмом „православни“, те – према традиционалном погледу на свет – схваћан као *наш*, *исправан*, док је „турски“ изједначаван са „муслимански“, а „римски“ са „католички“ и – према традиционалном кључу – поистовећиван са *туђ*, *не-исправан*, *грешан*. Отуда се позитивна конфесионална представа о Грцима заснива, заправо, на традиционално схваћеном односу према припаднику друге вере као према иноверцу грешнику (в. СД 1999: 415; С. Ристић, рад у овом часопису).

⁷ Закључак је изведен на основу анкете спроведене наменски за потребе овог истраживања. Анкета је рађена на малом, хетерогеном узорку који је обухватио 50 испитаника (12 испитаника мушког пола, 37 женског, један родно неиздиференциран), различите узрасне доби и професије (од 20 година на више). Ни полни критеријум ни критеријум узраста нису се показали релевантним – одговори су уједначени. Испитаницима је било дато да одговоре на више питања-стимулуса, без ограничавања броја реакција. Овде се наводе само подаци релевантни за овај рад. Најчешће асоцијације које се односе на карактер Грка маркиране су позитивно (овде су наведене по опадајућем редоследу): темпераментни, весели, љубазни, причљиви, породични, срдачни, слични нама, вредни, дружељубиви и др. Негативно маркиране асоцијације су знатно ређе и углавном су детерминисане представом о занимању Грка (трговина): шкртост, прорачунатост, стипсе, тврдоглави, нападан, досадан, импулсиван, преке нарави. Лични утисак у контакту са Грком/Гркињом/Грцима углавном је позитиван и комплементаран је слици о карактеру Грка. Анкету су, поред аутора овог прилога, обавиле др Стана Ристић и мр Бојана Милосављевић, којима се овим путем захваљујем на свесрдној помоћи.

⁸ Како је овај проблем исцрпно обрађен у литератури, овде се неће детаљније разматрати. О томе в. Пешикан-Љуштановић (2002, у штампи).

⁹ Уп. Пешикан-Љуштановић (у штампи).

4.0. Важан лик грчког порекла у епским народним песмама, Грчић Манојло,¹⁰ помиње се у више песама (СНП I, 513; СНП II, 6, 75, 81; СНП III, 6, 10, 48, 76), увек са истим етнонимом као делом имена (иначе, у песмама се у истој функцији употребљавају и експресивно маркирани етници *Грче* (СНП I, 383, СНП III, 76), *Гркињић* (СНП IV, 34)).¹¹ У старој, фолклористичкој литератури наводи се да Грчић Манојло највероватније није историјска личност, јер се не доводи у везу ни са једним историјским догађајем (Маретић 1909: 166; НК, Грчић Манојло). Маретић напомиње да, према И. Руварцу, постоји могућност да је у том лику сачувано сећање на грчког цара Манојла Комнина (владао од 1143. до 1180. године), „под којим је византинско царство задњи пут било јако и страшно оближњијем народима“ (Маретић 1909: 166), али да се то не може доказати. У песмама је Манојло опеван различито: као прототип мушке младићке лепоте и као веран љубавник (СНП I, 513),¹² затим – као неверан кум, и то неверан куми Српкињи да би удовољио куми Гркињи (СНП II, 6),¹³ као веран слуга – странац (СНП II, 75; СНП III, 48), при чему се његово страно (туђинско) порекло наглашава и језиком који говори: *Но Манојло Грчки разабрао* (СНП II, 75); *Грчки збори Грчићу Манојлу* (СНП III, 48),¹⁴ као слуга думенција (кормилар): „*Думенција, Грчићу Манојле! / Ти отисни на дубљине лађу.*“ (СНП III, 48), младожења и јунак који савлађује многе противнике на мегдану (СНП III, 6),¹⁵ и као неверан побратим: *А устало грче невијерно, / Украло је од Тире ножеве / Уд’ри Тиру у срце јуначко,* (СНП III, 76). Овакав, амбивалентан однос према догађајима и јунацима карактеристичан је за усмену епику. Ипак, може се приметити да се за Манојла чешће везују негативне представе (слуга, не-јунак, невера) него

¹⁰ Чини нам се да се у свести просечног српског читаоца за ликове Дојчина и Јерине вежу одређеније и јасније представе и знања него за Грчић Манојла. Међутим, баш због етнонима који се редовно наводи уз Манојлово име, прва асоцијација на стимулус ‘грчки јунак/лик у нашој усменој поезији’ пре ће бити Грчић Манојло него Дојчин или Јерина.

¹¹ Рјечник ЈАЗУ потврђује да, у народним песмама, *Грчић* у функцији Манојловог именовања значи да је Манојло пореклом Грк (РЈАЗУ, 3. Грчић).

¹² *Дунуо је вијар ветар ладан, / Те видила Грчића Манојла: / Игра њему видра на колену, / И стоји му соко на рамену, / И цвати му ружа за калпаком* (СНП I, 513). У овим стиховима, видра метафорично указује на хитрину, памет, виткост које се приписују овој животињи, соко на храброст, јунаштво, лепоту, а ружа која цвате на узвраћено љубавно осећање.

¹³ Пошто је изневерио кумство, кршећи на тај начин неприкосновену патријархалну норму, Манојла стиже проклетство – *А Манојло, траг ти погинуо!* (СНП II, 6), које се, изгледа, остварује. Можда баш ови стихови индицирају објашњење за непостојање песничке и историјске биографије овог епског јунака.

¹⁴ Исто је и у песми *Женидба Грбљичића Зана*, у којој је лик Грчића Манојла управоу функцији успостављања комуникације са странцима, туђинима који не говоре *наш* језик (*Но доведи Грчића Манојла, / Ако буде грчки говорити; Ако буде грчки говорити, / Говориће Грчићу Манојло; Грчки зове младожењу Зана. / Зано мучи, а збори Манојло, / И прва се шала заметнула* (СНП VII, 20)).

¹⁵ У овој песми (СНП III, 6), противници, који би се могли одредити као *наши*, називају Манојла погрдним именима – *љута гуја, курва, курвић*. Овде та имена не треба тумачити као показатеље Манојлових особина, већ као уобичајено ритуално вређање пред двојој.

позитивне. За Манојла се, такође, секундарно, везује мотив детета претвореног у јагње, устрељеног из незнања, а потом испеченог и поједеног, који подсећа на античке митове (СНП II, 6).¹⁶ Тако се Манојло и посредно, реминисценцијом на антички мит и свет старих Грка, доводи у везу са Грцима и грчким.

4.1. Филолошко истраживање А. Ломе (2002) потврдило је Руварчеву претпоставку, да је у лику Грчића Манојла, на изванредан начин, сачувано сећање на византијског цара Манојла Комнина. Наиме, трагајући за етимолошким пореклом хидронима *Млава* и оронима *Млав-планина*, те за њеном географском локацијом, Лома је утврдио да Вукова песма о женидби Груице Новаковића, испод „наоко неисторијског и произвољног заплета“, чува сећања на историјске догађаје с почетка 12. века, најстарије које је песма у српској епиској традицији упамтила (Лома 2002: 46). Реч је о окршају који се збио 1129. године између цара Јована II Комнина, оца Емануила (Манојла) Комнина, и угарског краља Стефана II. Песма је, накнадно, што је иначе карактеристично за епску поезију, транспоновала подвиге оца приписавши их сину, што је, свакако, било мотивисано посведоченим Манојловим (Емануиловим) јунаштвом и наочитом спољашњошћу (Лома 2002: 43).

5.0. Грчко порекло (*болани*) Дојчина (Дојчила) не може се са сигурношћу утврдити. Дојчин није историјска личност (Маретић 1909; НК, Дојчин). Три епске варијанте везују га уз град Солун (СНП II, 65, 78; СНП III, 10), те би се, са синхроног становишта, Дојчин могао секундарно атрибуирати као Грк. Питање је, међутим, да ли је Солун, за народног певача и за заједницу којој се певач обраћао, био грчки град, или пре, можда, словенски (време извођења и бележења песама је прва половина 19. века).¹⁷ Дојчин је опеван као јунак који по позиву побратима Марка Краљевића одлази да га избави из азачке тамнице (СНП II, 65),¹⁸ као јунак који болује девет година, и тако тешко болестан излази на мегдан и савлађује црног Арапина и неверног побратима (СНП II, 78).

6.0. Још један Грк у песми, овога пута највероватније историјска личност, јесте Кузун Јањо. Претпоставља се да се у лику старца Јање сачувало епско сећање на Јована Кантакузена, сродника деспотице Јерине, којег су у Цариграду убили Турци (НК, Кузун Јањо; Пешикан-Љуштановић 2002: 89). Песма није издашна у портретисању овога Грка. Приказала га је као *старца*,

¹⁶ Мотиви убиства детета (оца, мајке и др.) у незнању (нпр. в. Срејовић – Цермановић, под Ликург, Минијаде, Едип), претварања детета (људи) у животиње (нпр. в. исти, под Дионис), обедовања сопствене деце у незнању (в. исти, под Атреј) чести су у грчкој митологији.

¹⁷ У Речнику градова у хришћанској и муслиманској усменој епизи (Детелић – Лома – Павловић) наводи се да је у 19. веку и у првој половини 20. века Солун играо врло важну улогу у националном буђењу Македонаца, Грка и Албанаца.

¹⁸ Азак (Хазак или Азов) је град и лука у Русији, на левој обали Дона, близу ушћа у Црно море (Детелић – Лома – Павловић), овде употребљен у неисторијском сижеу – у функцији тамнице у којој је заточен јунак.

од старине кнеза (СНП II, 92), старца од триста и три љета (СНП III, 10) који има синове јунаке.

7.0. Епска песма готово поистовећује Грке и Бугаре, помињући их у више песама увек заједно (Грци и Бугари), углавном им одричући храброст и јунаштво: *А за Марком не иде никога, / До некол'ко Грка и Бугара* (СНП II, 61), што је у складу са епским, традиционалним погледом на свет, према којем су лоши јунаци увек други, *не-ми*.¹⁹ Јунаштво се Грцима одриче и посредно, преко схватања да се у сватове којима прети опасност зову они који ту опасност могу и да отклоне (Клеут 1988), а то очигледно нису Грци: *Ти не зови Срба у сватове / Јер су Срби тешке пијанице, / А у кавзи љуте кавгаџије, / Опииће се, заметнуће кавгу, /... / Већ ти зови Грке и Бугаре, / Купи свата, колико ти драго* (СНП II, 79).

8.0. Ако у песми нису јунаци-вitezови, Грци јесу “богата господа”: *Те уводи Гркове сватове, / Како свате Грчићу сабира; / Ако бере Грке и Бугаре, / И терзије своје рувелије, / Који носе свилу и кадиву, / И џепове с обадвије стране, / У џепове све жуте дукате, / Ту ће бити шићар за хајдуке* (СНП III, 6), трговци: *Ал' говоре Солунски трговци* (СНП II, 78) и виноградарии: *Кад дођете ка Костуру граду, / Вама ће се Грци радовати: / „Благо нама, ево нам аргата! / Јефтино ће радит' винограде.*“ (СНП II, 62)).

8.1. Може се претпоставити да песма памти историјски релевантне чињенице у вези са тим да су се Грци превасходно бавили трговином и пољопривредом, посебно виноградарством. Да је занимање трговца било раширено међу Грцима (макар међу онима са којима је српски народ долазио у контакт), потврђује следећи стих у коме се етник *Грци* употребљава бинарно и синонимно у апелативној функцији, у значењу занимања: *Среташе их Грци и трговци* (Вук I, 1973, 271).

9.0. Осим што „спаја“ Грке и Бугаре, народни певач, не једном, „меша“ грчко и бугарско. Тако се, у песмама, бугарском краљу Шишману приписује грчки језик: *Кад то виђе краље Бугарине, Он отиде грчки говорити* (СНП II, 75),²⁰ а Грчић Манојло се везује уз бугарски град Софију и третира

¹⁹ Бинарно спајање *Грци* и *Бугари* у епским песмама, маркирано у погледу јунаштва, налик је на етничко маркирање, такође бинарног типа, „лоше војске“, карактеристично за шаљиве песме „панонског“ ареала: *Подигла се чета од Сигета, / Два Маџара и три Циганина* (Вук I, 1973, бр. 363), *Мили Боже, да чудне параде – / Два Турчина, чет'р' Циганина* (Вук I, 1973, 364), *Отиште се чета од Сегета: / Два без капе и три гологлава, / Два Маџара и три Каравлаа* (Вук I, 1973, 656). Ово, чини се, важи и за „балкански“ ареал: *Подигже се једна чета мала, / чета мала ал' је одабрана: / два Турчина и три Циганина* (Шабац, Кића 1905, бр. 29), *Силна се је војска подигнула: / Два Турчина и три Циганина!* (Гњилане, БВ 1910, 336).

²⁰ Не мора значити да се употреба лексичког споја *грчки говорити* у песми односи строго на грчки језик. Пре ће бити да *грчки говорити* у контексту народне песме значи: говорити било који страни језик, било који језик који је неразумљив народном певачу и његовој заједници, тј. било који језик који је *не-наш*. У прилог томе иду и наредни стихови, у којима се спој *грчки говорити* без последица по значење замењује са *влашки говорити* и

готово као Бугарин: *Кад је гуја јесте запросила, / Љута гуја Грчићу Манојло / Од Софије града бијелога. / Но чу л', сине, Груица дијете! / Свуци, сине, господске хаљине, / Па обуци Бугарске хаљине, / И понеси будак на рамену, / Па ти иди у Софију равну, / Те уводи Гркове сватове* (СНП III, 6); *На Софији граду бијеломе, / Онђе бјеше Грчићу Манојло* (СНП III, 10)²¹. Оваква ситуација у песми може се тумачити као карактеристика усмене епике – да се догађаји и ликови, посебно они који су хронолошки или географски у вези, тј. које вежу блиске сродничке споне, лако повезују, замењују или сублимирају у један лик, а да се историјска збивања на својеврстан начин сажимају и кондензују. Она може да сигнализира и певачев однос, заправо, однос заједнице према овим народима, по којем су и „грчко“ и „бугарско“ *туђе* обележени као православно *туђе*, налазе се у суседству, те су, вероватно отуда, за њега они „слични“. Али чињеница да народни певач „меша“ грчко и бугарско, највероватније рефлектује историјску ситуацију похрањену у песми: Софија је у доба владавине династије Комнина била у склопу византијског царства и „као главно место на путу од Цариграда до Београда била погодна сабирна тачка за византијске походе усмерене ка Србији и Угарској“ (в. Лома 2002: 44).²² Не сме се заборавити ни то да народни певач, на првом месту мора да удовољи потребама саме песме; стога, уколико је потребно, он прилагођава историјске (географске и др.) чињенице њиховој поетској обради.

10.0. Гркиње се у Вуковом епском корпусу јављају по изузетку (СНП II, 6). Као ликови, обично нису именоване нити индивидуализиране, а карактеризација се врши посредно, етником или поступцима. У песми *Кумовање грчића Манојла* (СНП II, 6), једна од две куме је *танана* Гркиња. Атрибутом *танана* упућује се на њену лепоту. Припадност туђем народу и овде се показује као довољан разлог да се туђинка прогласи извором опасности: она је лукава, неморална, спремна да превари и потплати.²³

11.0. Захваљујући историјско-географском памћењу усмене епике, обликованом кроз чврсте формулаичне језичке изразе и, посебно, кроз топониме, који су због своје архаичне језичке форме често исхитрено проглашавани за измишљене од стране народног певача, песма је сачувала

истовремено контрастира са *нашки не умјело: Шило – вило, мотовило, / испод неба ходило, / грчки говорило, / а нашки не умјело* (НЗаг, Мићевић 1952, 354), *Шило вило мотовило / испод неба проходило; / влашки говорило, / арбанаски заносило, с напоменом да у В. Вр. последње две врсте гласе ... нашки не умјело, / грчки заносило* (НЗаг, Новаковић, 50).

²¹ Разлог везивања Грчића Манојла уз Софију, у овој песми, може бити додатно мотивисан чињеницом да се други, већи јунак везује уз Солун.

²² Народни певач је, очигледно, поменуте «нелогичности», да *краље Бугарине грчки говори* или да је Грчић Манојло *од Софије града бијелога*, примио као готове формуле и као такве их при спевавању песме користи.

²³ Танана Гркиња истовремено има и функцију кушаоца Манојла као кума. Манојло се, заправо, налази у незавидној позицији трагичког јунака, разапет између два кумства, два завета, с једне стране, и кумине молбе – искушења, с друге стране. Ако не одговори на кумину молбу и не испуни је, погазиће кумство. Ако учини оно што се од њега тражи и прода кума, такође ће погазити кумство.

многа релевантна историјско-географска знања, која је требало и која тек треба откривати, а којих, вероватно, ни сам народни певач није увек био свестан. Тако су у језик епске песме, међу религиозне, обичајне, друштвене, културне, политичке и др. наслаге, утиснуте и представе о другим народима (представе о другом) – углавном о онима са којима је српски народ долазио у контакт.

11.1. Песма и историја могу битно да се разилазе у приказивању историјских догађаја и јунака. Песме памте одређене историјске чињенице, али их исто тако, неретко, делимично или у потпуности преиначавају, стварајући поетску слику историјског. Показало се да амбивалентност у приказивању јунака и догађаја, карактеристична за епику уопште, не мимоилази ни јунаке/ликове грчког порекла, нити представе о Грцима.

11.2. Важну улогу за формирање представа о Грцима у усменој епизи (као и свим другим етничким заједницама, уосталом) има традиционални поглед на свет, по коме су Грци примарно *не-ми, други, странци, туђи*, а тиме су увек потенцијалан извор опасности. Одређени појединци (Јерина), без обзира на историјске чињенице – сасвим опречне поетским, захваљујући туђинском пореклу, схваћени су као само зло (Јерина је *проклета*). За разлику од Турака, који су у народној песми увек атрибуисани са *невера*, или Латина који су *љуте варалице*, за Грке се не везује неки посебан, стални епитет, нити јасно формирана представа. Ипак, може се рећи да су Грци у Вуковим народним песмама доживљени као богата господа, трговци и православци, с једне стране, док им је, с друге стране, додељена позиција слуге, верног и – још чешће – неверног, и углавном им је одричан јуначки статус. Гркиње су, пак, чувене по својој лепоти, али потенцијално, као жене и туђинке, оне су и извор опасности.

11.3. Постојање стереотипизираних представа о другима јавља се, тако, као нужна претпоставка усменог певања, једнако као и у прозним усменим формама: „Приповедач и слушалац деле стереотипе као заједничко предискуство, које омогућује да пуко именовање јунака по припадности одређеној нацији или етничкој групи, полу или професији аутоматски пружа и информацију о његовим особинама и својствима битним за виц“ (Карановић, Пешикан-Љуштановић 1994: 75).

11.4. Вуков епски корпус не пружа довољно елемената да би се могло говорити о изграђеној и јасно профилисаној етничкој слици о Грцима. Иако је Вукова епска традиција, као и традиција епског певања код Срба уопште, имала важну улогу у формирању националних митова и култова, косовског – пре свега, као и у стварању слике о другима, првенствено о Турцима, где је Турчин и кроз епску песму постао синоним за округлог, свирепог, немилостивог човека (в. РМС, Турчин), чини се да она није одиграла такву улогу када је у питању конструисање слике/стереотипа о Грцима у поствуковској култури у Србији. Рецепција Грка, испољена у Вуковом корпусу епских песама, показала је заправо, у великој мери, зависност од обележја (кон)текста којем припада.

Литература и извори:

- БВ 1910:** *Босанска вила, лист за забаву поуку и књижевност*, Сарајево, 1910.
- Вук:** Вук Стефановић Караџић, *Етнографски списи*, Сабрана дела Вука Караџића, Београд, Просвета, 1972.
- Вук 1, 1973:** Вук Стефановић Караџић, *Српске народне пјесме из необјављених рукописа Вука Стеф. Караџића I, Различне женске пјесме*, Београд 1973.
- Детелић – Лома – Павловић:** Детелић – Лома – Павловић. (2004). *Градови у хришћанској и муслиманској усменој епизи.* /издање на CD-у/
- Ђорђевић-Јовановић 2004:** Ђорђевић-Јовановић, Ј. (2004), *Грци у Београду*, Скривене мањине на Балкану, Београд, САНУ, Балканолошки институт, 157-174.
- Елијаде 1998:** Елијаде, М. (1998). *Свето и профано*, Београд: Примафилба.
- Карановић, Пешикан-Љуштановић (1994):** Карановић, З., Пешикан-Љуштановић, Љ. (1994). *Виц као огледало етничких и културних предрасуда и стереотипија*, Годишњак Филозофског факултета у Новом Саду, књига XXIII, 73-79.
- Кића 1905:** *Кића, лист за шалу, забаву и прикупљање народних умотворина*. Уредник М. Оцокољић, Ниш 1905.
- Клеут 1988:** Клеут, М. (1988). *Старина Новак – начин карактеризације лика у српскохрватским усменим песмама*, посебан отисак из књиге Старина Новак и његово доба, Зборник радова са међународног скупа одржаног 16–17. септембра 1986. године у Доњем Милановцу, Београд, САНУ, Балканолошки институт, Посебна издања 35, 95-107.
- Крстић (1984):** Крстић, Б. (1984). *Индекс мотива народних песама балканских Словена*, приредио Илија Николић, Београд, Српска академија наука и уметности, Посебна издања DLV, Одељење језика и књижевности 36.
- Лома 2002:** Лома, А. (2002). *Пракосово, словенски и индоевропски корени српске епике*, Београд, Балканолошки институт САНУ.
- Маретић (1909):** Маретић, Т. (1909). *Наша народна епика*, Београд, Нолит.
- Мићевић 1952:** Мићевић, Љ. (1952). *Живот и обичаји Поповаца*, Српски етнографски зборник 29, Београд.
- НЗаг, Новаковић:** Новаковић, С. *Српске народне загонетке*. Београд – Панчево, 1877.
- НК:** Пешић, Р., Милошевић-Ђорђевић, Н. (1997). *Народна књижевност*, 2. издање, Београд, Требник.

- Пешикан-Љуштановић 2002:** Пешикан-Љуштановић, Љ. (2002). *Змај деспот Вук – мит, историја, песма*. Нови Сад, Матица Српска.
- Пешикан-Љуштановић, у штампи:** Пешикан-Љуштановић, Љ. (у штампи). *Свете и проклете – жене из породице Бранковић у историји и усменој традицији*.
- Пипер 2003:** Пипер, П. (2003). *Асоцијативни речници словенских језика и етнокултурни стереотипи*, Славистика VII, 22-31.
- Пипер 2005:** Пипер, П. (2005). *О вербалним асоцијацијама, њиховом проучавању и лексикографском опису*, Асоцијативни речник српскога језика, Београд, Београдска књига, Службени лист СЦГ, Филолошки факултет у Београду, 7-22.
- Поповић:** Поповић, Љ. (2004). *Језичка слика стварности Украјинаца и Срба са компаративног аспекта когнитивне анализе*, Славистика VIII, 290-304.
- Ристић, С. Стереотип о Грцима у српском језику**, рад у овом часопису.
- РСМ:** *Речник српскохрватског књижевног језика* (1967-1976). Нови Сад, Матица српска; Загреб, Матица хрватска I-IV; Нови Сад, Матица српска V-VI.
- РЈАЗУ:** *Рјечник хрватскога или српскога језика*, дио III (1887-1891). Загреб, Југославенска академија знаности и умјетности.
- СД:** *Славянские древности*, етнолингвистический словарь, под общей редакцией Н. И. Толстого (в пяти томах), том 2, 1999, Москва, Российская академия наук, Институт славяноведения.
- СНП I:** Вук Стеф. Карацић, *Српске народне пјесме, Књига прва* 1841, Сабрана дела Вука Карацића, књига четврта, Београд, Просвета, 1988.
- СНП II:** Вук Стеф. Карацић, *Српске народне пјесме, Књига друга у којој су пјесме јуначке најстарије*, 1845. Сабрана дела Вука Карацића књига пета, Београд: Просвета, 1988.
- СНП III:** Вук Стеф. Карацић, *Српске народне пјесме, Књига трећа у којој су пјесме јуначке средњијех времена*, 1846, Сабрана дела Вука Карацића књига шеста, Београд, Просвета, 1988.
- СНП IV:** Вук Стеф. Карацић, *Српске народне пјесме, Књига четврта у којој су пјесме јуначке новијих времена о војевању за слободу*, 1862, Сабрана дела Вука Карацића књига седма, Београд, Просвета, 1986.
- СНП VII:** Вук Стеф. Карацић, *Пјесме јуначке средњијех времена*. Државно издање књига седма. Београд, 1900.
- Срејовић – Цермановић:** Срејовић, Д., Цермановић, А. (1992). *Речник грчке и римске митологије*, четврто издање, Београд, СКЗ.

Ivana Konjik

Traditional Perception of Greeks in Serbian Oral Tradition*

Key words: perceptions of Greeks, construction of ethnic stereotype, traditional culture

Based on material on Greeks from Vuk's corpus of epic poems, we discuss the construction of ethnic stereotype of Greeks in Serbian language. However, the limitation of the paper's possible conclusion lies in the nature of the corpus: Vuk had deliberately chosen one material over another, therefore, the corpus relating to Greeks cannot be considered as representative of the whole Serbian folk poems. Therefore, the discussion is limited to certain elements of the stereotype. Nevertheless, these Serbian epic folk poems contain many layers: historical, geographical, sociological, mythological and so on, with a strong foundation in traditional culture; thus, they provide an insight into geo-political situation of the time period, viewpoints, perspectives and experiences of other ethnic groups that Serbs have been into contact with. In particular, the relationship toward Greeks was marked with pronounced patriarchal attitude concerning others: *we-others*, *ours-foreign*, *good-bad*. In this sense, Greeks are portrayed as foreign, and as such, as a potential source of danger. On the other hand, Greeks are Christian Orthodox, which associates them with the category *ours*. In socio-economic sense, they were traders and wealthy, respected gentlemen. In epical-heroic profile, they were not considered as great heroes, but as "lousy army", and frequently, as unfaithful.

* Translated by the author.